

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ : ศึกษา
เปรียบเทียบประเทศไทยกับสาธารณรัฐเกาหลี
LEGAL MEASURES FOR MEDICAL TOURISM : COMPARATIVE
STUDY OF THAILAND AND REPUBLIC OF KOREA

ภัควดี เกตุบรรจง *

Pakkawadee Katbanjong

บทคัดย่อ

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่เป็นศูนย์กลางทางการแพทย์ นักท่องเที่ยวต่างชาตินิยมเข้ามาใช้บริการทางการแพทย์เป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดี ประเทศไทยก็ยังไม่มีความมาตรการทางกฎหมายเพื่อที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ เช่น การคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของคนไข้ชาวต่างชาติ การควบคุมสถานพยาบาลที่ให้บริการทางการแพทย์ การควบคุมบริษัทตัวแทนท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ เป็นต้น ทั้งนี้สาธารณรัฐเกาหลีซึ่งเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ และเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ มีมาตรการทางกฎหมายเพื่อที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ที่มีความน่าสนใจศึกษาเพื่อนำมาพัฒนากฎหมายของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง

คำสำคัญ

การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์, เมดิคัลฮับ, มาตรการทางกฎหมาย

ABSTRACT

Thailand is one of the famous medical hub in the world. Medical services in Thailand are popular among medical tourists from across the globe. However, Thailand has no legal measure to permit medical tourism such as the protection of the rights and interests of foreign patients, controlling of medical institution, controlling of medical tourism facilitator etc. The Republic of Korea, which is a country that popular among medical tourists, has legal measures to permit medical tourism. For this

* นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายการค้าระหว่างประเทศ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : parkwadee@gmail.com

reason, it is interesting to study this legal measures in order to develop the law of Thailand.

Keywords

Legal Measures, Medical Tourism, Health Tourism, Medical Travel, Medical Hub

บทนำ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ หรือที่เรียกว่า Medical Tourism กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ หรือที่เรียกว่า Medical Tourism เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) โดยได้มีการให้คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ว่าหมายถึง การที่บุคคลเดินทางข้ามพรมแดนจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งเพื่อเข้ารับการรักษาทางการแพทย์ ความนิยมในการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์นี้เริ่มขึ้นราวต้น ค.ศ. 1980 คนไข้จากประเทศกำลังพัฒนาเริ่มเข้าไปรับบริการทางการแพทย์ในประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่อย่างไรก็ดีการไปรับบริการทางการแพทย์ในต่างประเทศนี้จะจำกัดอยู่กับคนที่ร่ำรวย มีทุนทรัพย์เพียงพอที่จะสามารถเดินทางไปรับบริการในต่างประเทศได้

สำหรับการเดินทางข้ามพรมแดนไปยังประเทศอื่นเพื่อรับบริการทางการแพทย์เกิดจากช่องว่าง หรือความแตกต่างใน 2 ด้าน คือ

1) ช่องว่างด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์หรือการบริการทางการแพทย์ (Technology gap and/or Service gap)

2) ช่องว่างด้านราคาค่าบริการทางการแพทย์ (Price gap)

และสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงการแพทย์นั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้ว่า “นักท่องเที่ยวเชิงการแพทย์” (Medical tourist) หมายถึง บุคคลที่เดินทางไปต่างประเทศเพื่อรับบริการทางการแพทย์หรือเสริมความงาม โดยในที่นี้อาจจะเป็นการรับบริการทางการแพทย์เพียงอย่างเดียวโดยไม่มีการทำกิจกรรมท่องเที่ยวอื่น ๆ ร่วมด้วย หรืออาจมีการทำกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว เช่น การไปเที่ยวช้อปปิ้ง (Shopping) ทำกิจกรรมชயหาด หรือเที่ยวชมเมือง (City tour) เป็นต้น ในช่วงที่พักผ่อนร่างกาย หรือหลังจากเข้ารับบริการทางการแพทย์แล้วก็ได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปต่างประเทศเพื่อท่องเที่ยว แต่ตัดสินใจเข้ารับบริการทางการแพทย์ เช่น การตรวจสุขภาพ บริการด้านทันตกรรม บริการเสริมความงาม เป็นต้น ในประเทศนั้น ๆ หลังจากที่ได้รับข้อมูลการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับบริการทางการแพทย์ดังกล่าว โดยจำแนกประเภทของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ารับบริการทางการแพทย์ (Foreign patients) ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) Medical tourist proper ซึ่งอาจจะมีสัดส่วนของการทำกิจกรรมท่องเที่ยว และการรับบริการทางการแพทย์ที่ใกล้เคียงกัน

2) Vacationing patient เป็นกลุ่มที่ตั้งใจเดินทางไปต่างประเทศเพื่อเข้ารับบริการทางการแพทย์เป็นหลัก ดังนั้น สัดส่วนของการรับบริการทางการแพทย์ น่าจะสูงกว่าการทำกิจกรรมท่องเที่ยว

3) Mere patient ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปต่างประเทศ เพื่อรับบริการทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว ไม่มีการทำกิจกรรมท่องเที่ยวเลย

ทั้งนี้ Mattoo และ Rathindran ได้จำแนกประเภทของการบริการทางการแพทย์ที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ในเคสของชาวอเมริกัน โดยยึดหลักเกณฑ์การจำแนกมาจากหลักเกณฑ์ของผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์ของ World Bank's Health Services Department ดังนี้ กล่าวคือ การผ่าตัดเข้า การผ่าตัดไหล่ การผ่าตัดต่อมลูกหมาก การผูกท่อรังไข่ การรักษาไส้เลื่อน การผ่าตัดรอยโรค การตัดต่อมทอนซิลในผู้ใหญ่ การตัดมดลูก การผ่าก้างจัดริดสีดวง ศัลยกรรมตกแต่งจมูก การผ่าตัดก้อนที่โคนหัวแม่เท้าออก ศัลยกรรมต่อกระบอก การผ่าตัดหลอดเลือดดำขาออก การผ่าตัดต่อหีน และการผ่าตัดแก้วหู

ทั้งนี้ ประเทศไทยนั้น มีการให้บริการทางการแพทย์ใน 3 กลุ่มบริการ คือ บริการด้านศัลยกรรมความงาม (Cosmetic surgery) บริการด้านทันตกรรม (Dental care) และบริการทางการแพทย์อื่น ๆ ซึ่งแบ่งเป็นบริการตรวจสุขภาพ (Health check-up) และการรักษาพยาบาลโรคซับซ้อน (Complex disease) เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคกระดูก โรคเกี่ยวกับระบบ ประสาท เป็นต้น

สำหรับตลาดท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ มีแนวโน้มเติบโตโดดเด่นจากกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่ต้องการการรักษาพยาบาลในราคาที่ถูกลง และกลุ่มที่ต้องการคุณภาพการรักษาพยาบาลที่ดีกว่า โดยในปี 2017 การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของโลกมีมูลค่าตลาดราว 2.9 ล้านล้านบาท และมีแนวโน้มจะเติบโตอย่างต่อเนื่อง และสำหรับประเทศไทย อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นับเป็นอุตสาหกรรมหลักและมีความสำคัญที่ทำรายได้เข้าสู่ประเทศอย่างมหาศาล ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งนอกจากนักท่องเที่ยวจะเข้ามาเพื่อเที่ยวชมธรรมชาติและวัฒนธรรมของประเทศไทยแล้ว ประเทศไทยก็ยังเป็นจุดหมายปลายทางสำหรับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์อีกด้วย ซึ่งนักท่องเที่ยวอาจเดินทางมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการรับบริการทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว หรืออาจเข้ามารับบริการทางการแพทย์ เช่น ตรวจสุขภาพ รับบริการทางทันตกรรม ทำศัลยกรรมพลาสติก ผ่าตัดโรคต่าง ๆ เป็นต้น และ หลังจากที่ได้รับบริการทางการแพทย์นั้น ๆ แล้วนักท่องเที่ยวในประเทศไทยต่อ

อย่างไรก็ดี สาธารณรัฐเกาหลีเป็นประเทศหนึ่งที่มีชื่อเสียงทางด้านการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์โดยเฉพาะการให้บริการด้านศัลยกรรมพลาสติก คนใช้ต่างชาติเลือกที่จะไปรับบริการทางการแพทย์ ในสาธารณรัฐเกาหลี เนื่องจากประเทศเกาหลีได้มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย และมีอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง โดยในปี 2016 มีนักท่องเที่ยวเชิงการแพทย์เดินทางเยือนเกาหลีจำนวน 364,189 คน ซึ่งเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.6 เมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา นักท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของจีนมีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับเศรษฐกิจของสาธารณรัฐเกาหลี จีนมีส่วนแบ่งที่ทำรายได้ให้กับสาธารณรัฐเกาหลีมากกว่าร้อยละ 35 ในปี 2016 และมีแนวโน้มที่จะรักษา

ส่วนแบ่งด้านรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์นี้ ในช่วงสิ้นปี 2565 โดยสหรัฐอเมริกาอยู่ในอันดับที่สอง โดยมีส่วนแบ่งร้อยละ 18 โดยรายงานประจำปี 2016 ของสถาบันพัฒนาระบบสุขภาพของเกาหลี (KHIDI) เปิดเผยว่า มีผู้ป่วย 6,101 คน จากภูมิภาคตะวันออกกลางเข้ามาที่สาธารณรัฐเกาหลีในปี 2015 ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปีก่อน ร้อยละ 11.2 ในจำนวนผู้ป่วย 6,101 คนนี้ มี 2,946 รายมาจากสหรัฐอเมริกา 1,215 คนจากซาอุดีอาระเบีย และ 411 คนที่มาจากประเทศอียิปต์ที่ใกล้เคียง ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐเกาหลี เป็นผลมาจากการลงนามใน Memorandums of Understanding (MOU) เพื่อกระชับความสัมพันธ์โดยเฉพาะในด้านการดูแลสุขภาพ ทั้งนี้ จากการศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของสาธารณรัฐเกาหลี พบว่า สาธารณรัฐเกาหลี มีการผลักดันให้ประเทศของตนเป็นศูนย์การทางการแพทย์ เช่นกัน ซึ่งมีการตรากฎหมาย โดยเพื่อที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ ของสาธารณรัฐเกาหลีโดยเฉพาะ คือ พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติ (Act on Support for Overseas Expansion of Healthcare System and Attraction of International Patients) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวต่างชาติได้รับบริการด้านสุขภาพและบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพ และมีความปลอดภัย และพัฒนาเศรษฐกิจ/สังคมของชาติโดยผ่านการสนับสนุนการขยายการบริการทางการแพทย์ไปยังต่างประเทศ และปรับปรุงสิทธิและผลประโยชน์ของคนใช้ต่างชาติให้ดีขึ้น และให้ได้รับความสะดวกสบายในการใช้บริการทางการแพทย์ในประเทศ ดังนี้ ผู้เขียนจะหยิบยกเอากฎหมายของประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 และพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 มาเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติของสาธารณรัฐเกาหลี เพื่อนำไปสู่การพัฒนามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทยให้มีความทันสมัยกับประเทศอื่น ๆ ในประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายทางการแพทย์

1. คำจำกัดความของคำว่า “คนใช้ต่างชาติ” (International Patient) พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติ โดยให้คำนิยามนิยามคำว่า “คนใช้ต่างชาติ” ไว้ในมาตรา 2 ว่า คนใช้ต่างชาติ หมายถึง คนใช้ที่มีสัญชาติต่างประเทศที่ไม่เป็นผู้ถือกรมธรรม์ หรือ มิได้อยู่ภายใต้มาตรา 109 ของพระราชบัญญัติประกันสุขภาพแห่งชาติ (ไม่รวมชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในสาธารณรัฐเกาหลีตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาของกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการ) แต่กฎหมายของประเทศไทยไม่ได้มีคำจำกัดความคำว่า คนใช้ต่างชาติไว้โดยเฉพาะ มีแต่เพียงพระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541

ที่ให้นิยามคำว่า “ผู้ป่วย” ไว้ในมาตรา 4 ว่า ผู้ป่วย หมายความว่า ผู้ขอรับบริการในสถานพยาบาลไว้เท่านั้น

2. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนไข้ต่างชาติ ของสาธารณรัฐเกาหลี กำหนดให้สถาบันการแพทย์ ไม่ว่าจะ เป็นโรงพยาบาล คลินิก หรือสถานบริการทางการแพทย์ต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจะดึงดูดคนไข้ต่างชาติจะต้องมีการขึ้นทะเบียน เพื่อให้มีการรับรองอย่างถูกต้อง ตามมาตรา 6 ซึ่งการขึ้นทะเบียนนี้ใช้บังคับกับทั้งสถาบันทางการแพทย์ที่ตั้งอยู่ในสาธารณรัฐเกาหลี และกรณีที่มีการเปิดสาขาในต่างประเทศของสถาบันทางการแพทย์นั้น ๆ แต่ประเทศไทยไม่มีการกำหนดว่าสถาบันการแพทย์ประเภทใดที่มุ่งหมายจะดึงดูดคนไข้ต่างชาติ จะต้องมีการขึ้นทะเบียนกับรัฐไว้เป็นการเฉพาะโดยประเทศไทยมีเพียงบทบัญญัติในพระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 มาตรา 6 ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่ประกอบกิจการสถานพยาบาล จะต้องมีการขอใบอนุญาตก่อนเท่านั้น ทั้งนี้ปัจจุบันได้มีโรงพยาบาลในประเทศไทย เช่น โรงพยาบาลเวชธานี ได้รับความนิยามจากชาวโอมาน โรงพยาบาลเวชธานี จึงมีความสนใจและวางแผนที่จะเปิดสำนักงานในกรุงมัสกัต ประเทศโอมาน พร้อมกับจัดสรรเจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาข้อมูลในเบื้องต้นแก่ผู้ที่สนใจเข้ารับบริการในประเทศไทย เพื่ออำนวยความสะดวกและสามารถวางแผนดูแลอย่างครบวงจร ซึ่งประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่จะควบคุมดูแลกรณีโรงพยาบาลของไทยที่จะไปเปิดสาขาหรือสำนักงานในต่างประเทศไว้ดังเช่นสาธารณรัฐเกาหลี

3. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนไข้ต่างชาติของสาธารณรัฐเกาหลี มีการกำหนดให้สถาบันการแพทย์ต้องซื้อประกันภัยเพื่อความรับผิดชอบที่เกิดจากความผิดพลาดทางการแพทย์ไว้ในมาตรา 6 ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักเกณฑ์ที่สถาบันการแพทย์จะสามารถขึ้นทะเบียนเพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติได้ แต่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายที่บังคับให้สถานพยาบาลในประเทศที่จะดึงดูดคนไข้ต่างชาติในเชิงการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์จะต้องซื้อประกันภัยดังกล่าว ดังเช่นกฎหมายของสาธารณรัฐเกาหลี

4. สาธารณรัฐเกาหลีได้มีการสนับสนุนการขยายบริการทางการแพทย์ไปในต่างประเทศ ดังนั้น จึงได้มีการควบคุมกรณีสถาบันการแพทย์ที่ขยายไปให้บริการในต่างประเทศ โดยมีหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คือ จะต้องมีการรายงานการขยายบริการทางการแพทย์ไปในต่างประเทศตามมาตรา 4 มีการกำหนดเรื่องข้อห้ามในการลงทุนสำหรับผู้ก่อตั้งสถาบันการแพทย์ที่จะขยายบริการทางการแพทย์ไปในต่างประเทศตามมาตรา 5 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับธุรกิจในการสนับสนุนการขยายบริการทางการแพทย์ไปในต่างประเทศและดึงดูดคนไข้ต่างชาติ ตามมาตรา 12 และมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการสนับสนุนทางการเงินและการจูงใจทางภาษีเพื่อสนับสนุนการขยายบริการทางการแพทย์ไป

ในต่างประเทศ ตามมาตรา 17 ทั้งนี้ ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายใดที่สนับสนุนการขยายบริการทางการแพทย์ไปในต่างประเทศดังเช่นสาธารณรัฐเกาหลี

5. จากที่กล่าวไปในข้อ 2 สถาบันทางสถาบันการแพทย์ ไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาล คลินิก หรือสถานบริการทางการแพทย์ต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจะดึงดูดคนใช้ต่างชาตินั้นจะต้องมีการขึ้นทะเบียน โดยได้มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนดังกล่าว คือ การขึ้นทะเบียนจะมีอายุ 3 ปี นับจากวันที่ขึ้นทะเบียน ซึ่งหากจะต่ออายุ จะต้องต่อก่อนการหมดอายุการใช้งานตามมาตรา 6 และเมื่อขึ้นทะเบียนแล้วจะมีการออกใบรับรองให้ ซึ่งใบรับรองนี้มีบทบัญญัติห้ามการโอนหรือเช่าใบรับรอง ตามมาตรา 7 ทั้งนี้หากเปรียบเทียบกับพระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 ก็มีการกำหนดให้ที่จะประกอบกิจการสถานพยาบาลจะต้องขออนุญาต และจะมีการออกใบอนุญาตให้ตามประเภทของสถานพยาบาลนั้น ๆ โดยใบอนุญาตนี้จะใช้ได้ถึงวันสิ้นปีปฏิทินของปีที่สืบนับแต่ปีที่ออกใบอนุญาต และจะต้องยื่นคำขอต่อใบอนุญาตก่อนใบอนุญาตนั้นสิ้นอายุตามมาตรา 28 สำหรับการโอนใบอนุญาตนี้ สามารถทำได้แต่ต้องได้รับอนุญาตก่อน ตามมาตรา 21 ดังนั้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายของประเทศไทยกับสาธารณรัฐเกาหลีมีความแตกต่างกันโดยอายุการขึ้นทะเบียนตามกฎหมายของสาธารณรัฐเกาหลีจะมีอายุเพียง 3 ปี แต่กฎหมายของประเทศไทยกำหนดอายุใบอนุญาตไว้ถึง 10 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก ส่วนของการโอนใบรับรองการขึ้นทะเบียนของสาธารณรัฐเกาหลีก็มีความแตกต่างกับการโอนใบอนุญาตของประเทศไทย กล่าวคือ การโอนใบรับรองการขึ้นทะเบียนของสาธารณรัฐเกาหลีไม่สามารถทำได้ แต่การโอนใบอนุญาตของประเทศไทยสามารถโอนกันได้โดยไม่ต้องขออนุญาตก่อน

6. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนใช้ต่างชาติ มาตรา 8 กำหนดให้สถาบันการแพทย์จะต้องกระทำ ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ จะต้องติดใบรับรองของการขึ้นทะเบียนสถาบันการแพทย์ที่เกี่ยวข้องหรือสถานที่ประกอบธุรกิจ เพื่อให้ใบรับรองนั้นสามารถมองเห็นได้ง่าย และจะต้องใช้มาตรการที่จำเป็นเพื่อให้คนใช้ต่างชาติตระหนักถึงการคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของพวกเขาตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาซึ่งพระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 ก็มีบทบัญญัติที่บังคับให้สถานพยาบาลจะต้องแสดงใบอนุญาตไว้ในที่เปิดเผยและเห็นได้ง่าย ณ สถานพยาบาลนั้น ตามมาตรา 31 เท่านั้น แต่ไม่ได้มีบทบัญญัติที่บังคับว่าสถานพยาบาลจะต้องจะต้องใช้มาตรการที่จำเป็นเพื่อให้ผู้ป่วยตระหนักถึงการคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของพวกเขา นอกจากนี้จะต้องเตรียมความพร้อม แจ้งข้อมูลต่าง ๆ และใช้มาตรการอื่น ๆ เพื่อให้คนใช้ต่างชาติตระหนักถึงเรื่องที่เกี่ยวข้อง คือ ชื่อของโรคที่ได้รับการวินิจฉัย วิธีการรักษา และผลข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้นได้ ข้อตกลงการรักษาพยาบาลให้สอดคล้องกับรูปแบบมาตรฐานตามที่กำหนดโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการ และค่าใช้จ่ายโดยประมาณของ

การรักษาทางการแพทย์ ขั้นตอนการระงับข้อพิพาทที่จะนำมาใช้ในกรณีที่มีการผิดพลาดทางการแพทย์ซึ่งกฎหมายของประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการแจ้งผลข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้นได้และขั้นตอนการระงับข้อพิพาทที่จะนำมาใช้ในกรณีที่มีการผิดพลาดทางการแพทย์ให้กับผู้ป่วยแต่อย่างใด

7. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนไข้ต่างชาติ กำหนดให้สถาบันการแพทย์เพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติ จะต้องไม่กระทำการที่ส่งผลกระทบต่อตลาดเศรษฐกิจ เช่น เรียกเก็บค่าธรรมเนียมหรือค่าบริการที่แพงเกินความเป็นจริง หรือให้ข้อมูลเท็จเพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติ และให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการอาจตรวจสอบและเปิดเผยสภาพที่แท้จริงของค่าธรรมเนียม หรือ ค่าใช้จ่ายทางการแพทย์ที่กำหนดโดยสถาบันการแพทย์เพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติ และจะประกาศขอบเขตของอัตราค่าบริการที่เหมาะสมโดยการสะท้อนให้เห็นถึงผลของการตรวจสอบดังกล่าวต่อสาธารณะ ตามมาตรา 9 แต่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายควบคุมเกี่ยวกับค่าบริการทางการแพทย์ หรือ ค่ารักษาพยาบาลไว้โดยเฉพาะ ไม่มีราคาที่เป็นมาตรฐาน ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีราคาค่ารักษาพยาบาลที่ต่ำกว่าในหลาย ๆ ประเทศ แต่ก็ขาดราคากลางที่จะใช้ตรวจสอบอ้างอิง ทำให้ชาวต่างชาติขาดความเชื่อมั่น และต้องใช้เวลาที่เพิ่มขึ้นในการหาข้อมูลจากแต่ละโรงพยาบาล

8. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนไข้ต่างชาติ กำหนดให้โรงพยาบาลทั่วไปหรือสถาบันการแพทย์เพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติจะไม่รับคนไข้ต่างชาติเกินจำนวนเตียงของโรงพยาบาลตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 10 โดยในส่วนของกฎหมายไทยนั้น ไม่มีบทบัญญัติกำหนดการรับผู้ป่วยต่างชาติ ดังเช่น กฎหมายของสาธารณรัฐเกาหลี

9. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศและดึงดูดคนไข้ต่างชาติ มาตรา 15 กำหนดให้สถาบันการแพทย์เพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติ อาจโฆษณาบริการทางการแพทย์ของตนในภาษาต่างประเทศที่สถานที่ คือ ร้านค้าพิเศษ (Foreigner exclusive shop) ร้านผูกมัด (Bonded shop) ร้านค้าปลอดภาษี สนามบินซึ่งเปิดเส้นทางการบินระหว่างประเทศ หรือท่าเรือการค้า โดยการโฆษณาดังกล่าว จะต้องถูกตรวจสอบโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการ ที่เกี่ยวกับเนื้อหาและวิธีการ ฯลฯ ของการโฆษณาล่วงหน้าเสียก่อน และการโฆษณาทางการแพทย์เช่นการทำศัลยกรรมพลาสติกโรคผิวหนัง เป็นต้น จะต้องไม่โฆษณาที่สนามบินซึ่งเปิดเส้นทางการบินระหว่างประเทศ และท่าเรือการค้า โดยพระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. 2541 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการโฆษณา ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 38 คือ ผู้ใดที่ประสงค์จะโฆษณาหรือประกาศเกี่ยวกับการประกอบกิจการของสถานพยาบาล นอกจากชื่อและที่ตั้งของสถานพยาบาล จะต้องได้รับอนุมัติก่อนไม่ว่าจะเป็น ข้อความ

เสียง หรือ ภาพที่ใช้ในการโฆษณาหรือประกาศ และการโฆษณาหรือประกาศซึ่งชื่อ ที่ตั้ง หรือ กิจการของ สถานพยาบาล หรือ คุณวุฒิ หรือความสามารถของผู้ประกอบวิชาชีพ ในสถานพยาบาล เพื่อชักชวนให้มีผู้มาขอรับบริการจากสถานพยาบาลโดยใช้ข้อความ เสียง หรือภาพอันเป็นเท็จหรือ โอ้อวดเกินความจริง หรือนำจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญเกี่ยวกับการประกอบกิจการของสถานพยาบาลจะกระทำไม่ได้ โดยเมื่อเปรียบเทียบกฎหมายหมายของสาธารณรัฐเกาหลี และกฎหมายของประเทศไทยแล้วจะ เห็นได้ว่า กฎหมายของประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติที่ควบคุมเกี่ยวกับการโฆษณา และสามารถโฆษณาการบริการทางการแพทย์ได้ทุกประเภท แต่กฎหมาย หมายของสาธารณรัฐเกาหลีได้กำหนดสถานที่ในการโฆษณาไว้ และการโฆษณาทาง การแพทย์บางอย่าง กล่าวคือ การทำศัลยกรรมพลาสติกและโรคผิวหนัง จะต้องไม่โฆษณา ที่สนามบินซึ่งเปิดเส้นทางการบินระหว่างประเทศ และท่าเรือการค้า

ประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายการท่องเที่ยว

1. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และ ดึงดูดคนไข้ต่างชาติ มีบทบัญญัติที่กำหนดให้บุคคล (ไม่รวมถึงสถาบันทางการแพทย์) ซึ่งตั้งใจที่จะดึงดูดคนไข้ต่างชาติจะต้องขึ้นทะเบียนกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวง สาธารณสุขและสวัสดิการ และจะต้องได้ชื่อประกันตามที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา และมีเงินทุนไม่น้อยกว่าจำนวนเงินขั้นต่ำที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาของกระทรวง สาธารณสุขและสวัสดิการ และได้จัดตั้งสำนักงานในสาธารณรัฐเกาหลี ซึ่งการขึ้นทะเบียน นี้จะมีการออกใบรับรองการขึ้นทะเบียนให้กับบุคคลดังกล่าวด้วย ตามที่กำหนดไว้ใน มาตรา 6 ส่วนพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 ไม่ได้กำหนดไว้เป็น การเฉพาะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ ว่าในกรณีที่บริษัทตัวแทนท่องเที่ยวเชิง การแพทย์ซึ่งก็คือ ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว ชายแพ็คเก็จทัวร์ หรือแพ็คเกจการใช้บริการ ทางการแพทย์ให้กับนักท่องเที่ยวต่างชาติจะต้องมีการขึ้นทะเบียนเป็นการเฉพาะ นอกจากการจดทะเบียนเพื่อขออนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยว และพระราชบัญญัติธุรกิจ นำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 ไม่ได้กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวจะต้องซื้อ ประกันแต่อย่างใด แต่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวจะต้องวาง หลักประกันเมื่อยื่นคำขอจดทะเบียนประกอบธุรกิจนำเที่ยว เพื่อเป็นการคุ้มครอง ความเสียหายจากการนำเที่ยว ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 18

2. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และ ดึงดูดคนไข้ต่างชาติของสาธารณรัฐเกาหลี กำหนดให้บริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนไข้ต่างชาติ จะต้องมีการขึ้นทะเบียนโดยได้มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนดังกล่าว ตามมาตรา 6 คือ การขึ้นทะเบียนจะมีอายุ 3 ปี นับจากวันที่ขึ้นทะเบียน ซึ่งหากจะต่ออายุ จะต้องก่อน การรับรอนั้นหมดอายุ และเมื่อขึ้นทะเบียนแล้วจะมีการออกใบรับรองให้ ซึ่งใบรับรองนี้ มีบทบัญญัติห้ามการโอนหรือเช่าใบรับรอง ส่วนพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

พ.ศ. 2551 กำหนดให้ใบอนุญาตมีอายุ 2 ปี นับแต่วันที่ออกใบอนุญาต และการจะขอต่ออายุต้องยื่นคำขอก่อนใบอนุญาตนั้นหมดอายุ ส่วนของการโอนใบอนุญาต ไม่มีบทบัญญัติกำหนดไว้แต่อย่างใด

3. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และ ดึงดูดคนไข้ต่างชาติ กำหนดห้ามบริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนไข้ต่างชาติมิให้ใช้ชื่อ/ชื่อทางการค้า หรือใบรับรองการขึ้นทะเบียนที่ได้รับโอน หรือเช่าจากผู้อื่น ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 6 และมาตรา 7 ในประเด็นนี้กฎหมายของประเทศไทยนี้ไม่ได้มีบทบัญญัติกำหนดไว้

4. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และ ดึงดูดคนไข้ต่างชาติ มาตรา 9 กำหนดให้บริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนไข้ต่างชาติจะไม่กระทำการที่ส่งผลกระทบต่อตลาดเศรษฐกิจ เช่น เรียกเก็บค่าธรรมเนียมหรือค่าบริการที่แพงเกินความเป็นจริง หรือ ให้ข้อมูลเท็จเพื่อดึงดูดคนไข้ต่างชาติ และให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการจักษุตรวจสอบและเปิดเผยเงื่อนไขที่แท้จริงเกี่ยวกับค่าธรรมเนียม หรือ ค่าใช้จ่ายทางการแพทย์ที่กำหนดโดยบริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนไข้ต่างชาติ และ จะประกาศขอบเขตของอัตราค่าบริการที่เหมาะสม โดยการสะท้อนให้เห็นถึงผลของการตรวจสอบดังกล่าวต่อสาธารณะ ส่วนพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 ไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดขึ้นมาเพื่อควบคุมค่าธรรมเนียม/ค่าบริการของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวแต่อย่างใด ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายที่ควบคุมเกี่ยวกับราคาของแพ็คเกจทัวร์ต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเรียกเก็บค่าแพ็คเกจทัวร์ หรือค่าบริการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว นั้น ๆ เกินความเป็นจริงได้

5. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และ ดึงดูดคนไข้ต่างชาติกำหนดให้บริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนไข้ต่างชาติจะต้องรายงานการดำเนินธุรกิจเป็นประจำทุกปี โดยต้องรายงานภายในสิ้นเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 11 ส่วนพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 ไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวจะต้องรายงานการดำเนินธุรกิจเป็นประจำทุกปีแต่อย่างใด

6. พระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2551 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวจะต้องจัดให้มีมัคคุเทศก์เดินทางไปกับนักท่องเที่ยวทุกครั้ง ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 33 ทั้งนี้ บทบัญญัตินี้ดังกล่าวอาจไม่ตรงกับลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ เนื่องจาก การที่นักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาใช้บริการทางการแพทย์ในประเทศไทยในลักษณะที่เป็นการซื้อแพ็คเกจจากตัวแทนท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ และมุ่งหมายมารับบริการทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้ไปท่องเที่ยว ก่อนหรือหลังจากเข้ารับบริการทางการแพทย์ การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จึงไม่จำเป็นต้องมีมัคคุเทศก์เดินทางไปกับนักท่องเที่ยวแต่อย่างใด

ประเด็นทางกฎหมายอื่น ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์

1. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนใช้ต่างชาติ มีบทบัญญัติในการสนับสนุนและส่งเสริมธุรกิจในการสนับสนุนการขยายการให้บริการทางการแพทย์ในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติ ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 12 และมาตรา 13 เช่น การเก็บการวิเคราะห์และการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตลาดการแพทย์ต่างประเทศ การให้ข้อมูลให้คำปรึกษา และการสนับสนุนการเจรจาต่อรอง / ข้อตกลงที่มีความจำเป็นสำหรับการขยายการให้บริการทางการแพทย์ในต่างประเทศ เป็นต้น หรือการส่งเสริมเกี่ยวกับบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ ส่วนประเทศไทยไม่ได้มุ่งเน้นสนับสนุนและส่งเสริมในลักษณะดังเช่นสาธารณรัฐเกาหลีที่จะมุ่งสนับสนุนสถาบันทางการแพทย์ และบุคลากรทางการแพทย์ แต่ประเทศไทยจะมุ่งเน้นดึงดูดคนใช้ต่างชาติในด้านอื่น ๆ เช่น การยกเลิกวีซ่า เป็นต้น จึงไม่มีบทบัญญัติใดที่กำหนดเกี่ยวกับการสนับสนุนและส่งเสริมธุรกิจในการสนับสนุนการขยายการให้บริการทางการแพทย์ในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติไว้

2. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนใช้ต่างชาติ กำหนดให้จัดตั้งหน่วยงานหรือองค์กรที่จะดูแลเกี่ยวกับการขยายบริการทางการแพทย์ในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งกำหนดไว้ในมาตรา 21 แต่ประเทศไทยไม่มีกำหนดมีหน่วยงานหรือองค์กรเพื่อดูแลเกี่ยวกับการขยายบริการทางการแพทย์ในต่างประเทศและดึงดูดคนใช้ต่างชาติไว้ ดังเช่นสาธารณรัฐเกาหลี

3. พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนใช้ต่างชาติมีบทบัญญัติเกี่ยวกับให้รางวัลกับบุคคลซึ่งรายงานหรือกล่าวหาบุคคลที่กระทำความผิดกรณีสถาบันการแพทย์เพื่อดึงดูดคนใช้ต่างชาติและบริษัทตัวแทนที่ดึงดูดคนใช้ต่างชาติ ได้กระทำการดึงดูดใจบุคคลซึ่งไม่ใช่คนใช้ต่างชาติ และดึงดูดผู้ป่วยต่างชาติโดยไม่ได้ขึ้นลงทะเบียน ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 27 ซึ่งกฎหมายของประเทศไทยไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับให้รางวัลเพื่อจูงใจดังกล่าวกำหนดไว้ ทั้งนี้การให้รางวัลดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่จูงใจ และกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปช่วยกันสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดได้

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทยในปัจจุบันอาจยังไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองสิทธิและผลประโยชน์ของคนใช้ต่างชาติที่เข้ามาใช้บริการทางการแพทย์ในประเทศไทย และการสนับสนุนด้านอื่น ๆ เมื่อเทียบกับคู่แข่งสำคัญคือสาธารณรัฐเกาหลีที่มีมาตรการกฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจน ดังนั้นเพื่อให้ชาวต่างชาติมีความมั่นใจว่าเมื่อพวกเขาตัดสินใจเข้ามาใช้บริการทางการแพทย์ในประเทศไทยแล้ว พวกเขาจะได้รับความคุ้มครองในสิทธิและผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับ และเพื่อพัฒนาประเทศไทยจึงควรมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อให้ความคุ้มครองในสิทธิและผลประโยชน์ของคนใช้ชาวต่างชาติอย่างเพียงพอโดยออกกฎหมายควบคุม

สถานพยาบาลที่จะให้บริการกับชาวต่างชาติ และบริษัทตัวแทนท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ และออกมาตรการทางกฎหมายเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมด้านอื่น ๆ โดยนำกฎหมายของ สาธารณรัฐเกาหลี คือ พระราชบัญญัติสนับสนุนการขยายระบบดูแลสุขภาพในต่างประเทศ และดึงดูดคนใช้ต่างชาติมาเป็นแนวทาง

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. ธุรกิจบริการ : วิชาชีพสุขภาพ (แพทย์ พยาบาล ทันตแพทย์). พิมพ์ครั้งที่ 1

คณาธิป ทองรวีวงศ์. กฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2558.

ฉัตรสุนน พดธิภิญโญ. กฎหมายสุขภาพและการรักษาพยาบาล. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.

วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. กฎหมายการแพทย์ ความรับผิดทางกฎหมายของผู้ประกอบวิชาชีพด้านการแพทย์และสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2546.

วิสัย พุกชะวัน. คนไข้ กฎหมาย และแพทย์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

วิทยานิพนธ์

กนกวรรณ ถินปวัตติ. “ปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับศัลยกรรมความงาม.” การศึกษาอิสระมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2551.

ธัญญาลักษณ์ กัลป์สุข. “ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในประเทศไทยในการรับรู้ของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

พรพฐู รูปจำลอง. “กรอบนโยบายเชิงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ.” วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2552.

พรสวรรค์ กาญจนจันทร์. “มาตรการทางกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค : ศึกษากรณีทัวร์ศัลยกรรมที่ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี.” สารนิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2556.

วิฑูรย์ อั้งประพันธ์. “ศูนย์กลางสุขภาพของเอเชีย มุมมองทางธุรกิจบริการ กับผลกระทบที่จะตามมา.” หนังสือการเป็นศูนย์กลางสุขภาพของไทยในเอเชีย กับผลกระทบด้านกฎหมายและจริยธรรม. จัดพิมพ์โดยศูนย์กฎหมายสุขภาพ และจริยศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น. 3 – 7.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report) โครงการส่งเสริม
ความเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ (Medical Tourism Hub)
ตามแนวทางพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และไทย
โดยสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ธันวาคม 2553.

กันต์ลีณี กันทะวงษ์วาร และคณะ. “ความสามารถในการแข่งขัน ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (เมดิคัล).” <http://www.ppsi.or.th/download/ppsi/20160310-017.pdf>, 11 ธันวาคม 2559.

สถานกงสุลใหญ่ ณ เมืองมุมไบ. “การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของอินเดีย.”
<http://www.thaiembassy.org/mumbai/th/news/824/18498-การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของอินเดีย.html>, 11 ธันวาคม 2559.

ณัฐพัชร มณีโรจน์ และนราศรี ไวนิชกุล. “ความสามารถในการแข่งขันของ
การท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทย.” [https://www.tcithaijo.org/
index.php/parichartjournal/article/view/49544](https://www.tcithaijo.org/index.php/parichartjournal/article/view/49544), 12 ธันวาคม 2559.

ธัญยาพร เล้าโสภากิรมย์. “ท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ โอกาสทองของไทยในอาเซียน.”
<https://www.scbeic.com/th/detail/product/3526detail>, 13 กรกฎาคม 2560. “ตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โอกาสทองของไทย.”

http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1455178017, 20 พฤศจิกายน 2559.

ณัฐพัชร มณีโรจน์ และนราศรี ไวนิชกุล. “ความสามารถในการแข่งขันของการท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ของประเทศไทย.” <https://www.tcithaijo.org/index.php/parichartjournal/article/viewFile/49544/41049>, 20 พฤศจิกายน 2559.

“นักท่องเที่ยวกับรูปแบบการเดินทางท่องเที่ยว และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเดินทางท่องเที่ยว.” http://www.teacher.ssru.ac.th/chantouch_wa/pluginfile.php/438/block_html/content/บทที่%204%20นักท่องเที่ยวและรูปแบบการเดินทางท่องเที่ยว.pdf, 20 กรกฎาคม 2560.

“นิยามศัพท์ด้านการท่องเที่ยว.”

http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/52/file_1447136637.pdf, 20 กรกฎาคม 2560

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพแห่งชาติ. “ยุทธศาสตร์การพัฒนประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางสุขภาพนานาชาติ (Medical Hub) (พ.ศ.2560 - 2569).” <http://203.157.7.120/fileupload/2560-102.pdf>, 22 กรกฎาคม 2560.

นายณัฐพล วุฒิรักขจร. “ประเทศไทยกับการพัฒนาเป็น MEDICAL HUB OF ASIA.” https://www.gsb.or.th/Getattachment/58a1c42f-18c9-4836-9763-5048dae898b3/Hot-Issue_เมตคอลล-ฮบ-final.aspx, 22 กรกฎาคม 2560.

ธัญยาพร เล้าโสภากิรมย์. “ท่องเที่ยวเชิงการแพทย์ โอกาสทองของไทยในอาเซียน.” <https://www.scbeic.com/th/Detail/product/3526>, 23 กรกฎาคม 2560.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, “Medical Tourism ยังโตต่อเนื่อง ... เปิดโอกาส โรงพยาบาลเอกชนขยายฐานลูกค้าต่างชาติ,” <http://marketeer.co.th/archives/77883>, 11 ธันวาคม 2559.

“การแพทย์ไทยได้มาตรฐาน ชาวโอมานแห่ใช้บริการ 3,000 คนต่อปี.”
http://globthailand.com/oman_0002/, 25 มกราคม 2560.

BOOKS

John Connell. Medical Tourism. UK : CAB International, 2011.

Kathy Stolley and Stephanie Watson. Medical Tourism : A Reference Handbook. United States of America : ABC-CLIO, 2012.

Melanie Smith and Laszlo Puczko. Health and Wellness Tourism. Hungary : Charon Tec, 2009.

Milica Z. Bookman and Karla R. Bookman. Medical Tourism In Developing Countries. United States of America : Palgrave Macmillan, 2007.

Ruamsak Veerasoontorn, A Dynamic Model of Medical Tourism An Analysis of Patient Narratives. U.S.A. : Lab Lambert Academic Publishing, 2013.

THESIS

Kanparpat Noppharesksawat. “Legal measures on controlling medical tourism facilitator.” LL.M.Thesis. Thammasat University, 2016.

ELECTRONIC MEDIAS

“Are your local inpatients slipping away? mmSouthmKoreamMedicalm TourismmMarket Insights.” <https://www.ifaas.co/single-post/2017/03/06/South-Korea-Medical-Tourism-Market-Insights---are-your-local-patients-slipping-away>, 24 กรกฎาคม 2560.

Chang-Won Koh. “Characteristics of cosmetic medical tourism in Korea.” <http://www.jcosmetmed.org/journal/view.html?uid=4&vmd=Full>, 24 กรกฎาคม 2560.

“Healthcare System and Quality in South Korea.”

<http://www.mymedholiday.com/country/south-korea/article/128/healthcare-system-quality-in-south-korea->, 24 กรกฎาคม 2560.

“MedicalmTourismIntroduction,” [http://english.visitseoul.net/business-partners-article/ Medical-Tourism-Introduction_/15031](http://english.visitseoul.net/business-partners-article/Medical-Tourism-Introduction_/15031), 24 กรกฎาคม 2560.

“Why Korea?,” http://english.visitmedicalkorea.com/eng/medicalTreatments/medicalTreatments01_1.jsp, 23 ธันวาคม 2559.